

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ : ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΑΟΥΛΑΟΥ ΑΝΤΖΕΛΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ: 2009-10

Ά ΕΞΑΜΗΝΟ

ΣΧΟΛΗ: ΝΟΠΕ / ΤΜΗΜΑ : ΝΟΜΙΚΗΣ

Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ	3
1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	3
1.2 ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΣΤΗ ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.....	4
1.3 ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ 1975.....	5
2.1 Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΩΣ ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ.....	6
2.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ “ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ”	8
3.1 ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ.....	10
3.2 ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΟ.....	13
4.1 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΟ “ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ”	14
 ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	 15
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	15
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	16

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ

Αντικείμενο της επικείμενης εργασίας αποτελεί ο προσδιορισμός της Συνταγματικής θέσης του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ξεκινώντας από το ιστορικό πλαίσιο, μέσω του οποίου μεταφερόμαστε σταδιακά από την παλαιότερη στη σημερινή εποχή εξετάζουμε μεθοδικά την γένεση και την ανάπτυξη του συγκεκριμένου αξιώματος. Στη συνέχεια, παραθέτοντας τις αρμοδιότητες που προβλέπει το ισχύον Σύνταγμα για τον αρχηγό του κράτους αντιλαμβανόμαστε με τον πληρέστερο τρόπο τον ρόλο και την λειτουργική του θέση στο πολιτικό παρασκήνιο. Τέλος, κάνοντας μια εκτενή αναφορά στις πολλές απόψεις που έχουν καταγραφεί σχετικά με τον ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η συνταγματική θέση, ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι να “ρυθμίζει” το πολίτευμα και τις λειτουργίες του κράτους. Ο πρόεδρος της δημοκρατίας αποτελεί τον ρυθμιστή του πολιτεύματος.

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο θεσμός του προέδρου της δημοκρατίας εμφανίστηκε στην Ελλάδα για πρώτη φορά με το σύνταγμα του 1924. Μετά το δημοψήφισμα που διενεργήθηκε και με το οποίο ανακηρύχτηκε η αβασίλευτη δημοκρατία ο μέχρι τότε αντιβασιλέας Παύλος Κουντουριώτης έγινε προσωρινός πρόεδρος της Δημοκρατίας. Το 1926 μετά την κατάληψη της εξουσίας από τον Θεόδωρο Πάγκαλο παραιτήθηκε από το αξίωμα του προέδρου, το οποίο ανέλαβε ύστερα από εκλογές ο ίδιος ο Πάγκαλος. Το 1926 ύστερα από την ανατροπή του Πάγκαλου επανήλθε στον προεδρικό θώκο ο Κουντουριώτης. Με το σύνταγμα του 1927 καθιερώθηκε εκ νέου ο ρόλος του προέδρου της δημοκρατίας, ο οποίος περιοριζόταν στην άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας. Το 1929 εξελέγη για δεύτερη φορά πρόεδρος της δημοκρατίας από την Γερουσία και την Βουλή ο Παύλος Κουντουριώτης. Τον ίδιο χρόνο όμως παραιτήθηκε και τον διαδέχθηκε ως προσωρινός πρόεδρος της δημοκρατίας, λόγω του γεγονότος ότι ήταν πρόεδρος της Γερουσίας, ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, ο οποίος τελικά επιλέχθηκε από την Γερουσία και την Βουλή ως καταλληλότερος για την αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας. Επανεξελέγη το 1934 και παρέμεινε μέχρι το 1935, οπότε και λόγω της πολιτειακής μεταβολής καταργήθηκε ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Σαν θεσμός επανήλθε επί δικτατορίας των Συνταγματαρχών με το σύνταγμα του 1968. Με το δεύτερο σύνταγμα που καταρτίστηκε επί Χούντας, αυτό του 1973, δόθηκαν υπερεξουσίες στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος συγκέντρωνε πια όλη την δύναμη στο πρόσωπό του. Με το Σύνταγμα του 1975 ρυθμίστηκε εκ νέου ο ακριβής του ρόλος αλλά οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας περιορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό με την αναθεώρηση του συντάγματος του 1986. Έτσι σήμερα ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι περισσότερο διακοσμητικός παρά ουσιαστικός.

1.2 ΑΠΟ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η προεδρευόμενη Δημοκρατία γεννήθηκε στην Ευρώπη με την υποχώρηση και την πτώση, στα περισσότερα κράτη, της μοναρχίας ως απόρροια της ιστορικής ανόδου των αστικών κοινοβουλευτικών δυνάμεων. Η ιστορική εξέλιξη οδήγησε στην κατάργηση του θεσμού της κληρονομικής βασιλείας και την αντικατάσταση του κληρονομικού από αιρετό ανώτατο άρχοντα. Την ίδια στιγμή η προεδρευόμενη Δημοκρατία δημιούργησε ένα ευρύτερο εξελισσόμενο πλαίσιο δημοκρατικών διαδικασιών που επέτρεπε την συμμετοχή του λαού στην ευρύτερη πολιτική διαδικασία. Υπερεξουσίες στα χέρια του προέδρου θεωρούνται στον ευρωπαϊκό χώρο ως κατάλοιπο της εποχής της μοναρχίας. Η ιστορία της εξέλιξης του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι ταυτόχρονα ιστορία σταδιακής αφαίρεσης εξουσιών από τον ανώτατο άρχοντα.

Στην προεδρευόμενη κοινοβουλευτική Δημοκρατία το περιεχόμενο των εξουσιών του προέδρου της δημοκρατίας έχει καθοριστεί από την εξέλιξη του όλου συστήματος. Με την μεταβολή της κλασσικής αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας σε σύγχρονη Δημοκρατία μαζών, στην οποία οδήγησε η συνταγματικοπολιτική εξέλιξη οι εξουσίες του Προέδρου προσλαμβάνουν συγκεκριμένη μορφή και περιεχόμενο. Η γενικότερη μεταβολή οδήγησε σε ευρύτερη διάσταση μεταξύ συνταγματικής ρύθμισης και συνταγματικοπολιτικής πραγματικότητας, που είναι εμφανής και προκειμένου περί των εξουσιών του προέδρου. Έτσι σε ορισμένα συντάγματα οι εξουσίες του ανώτατου άρχοντα παρουσιάζουν, από άποψη γραπτής ρύθμισης, κάποια ευρύτητα η οποία δεν ανταποκρίνεται στην συνταγματικοπολιτική πραγματικότητα και πρακτική. Η μετάβαση στη σύγχρονη κομματική Δημοκρατία δημιούργησε νέους συνταγματικούς κανόνες από τους οποίους προσδιορίζεται σήμερα η θέση του προέδρου και όχι από τους κανόνες της κλασσικής Δημοκρατίας, στην οποία ο αρχηγός του κράτους κατείχε σπουδαιότερο ρόλο, σχετικά με την κυβέρνηση και την Βουλή. Στην σύγχρονη δημοκρατία ο συνταγματικός ρόλος του

προέδρου της Δημοκρατίας είναι κυρίως συμβολικός και οπωσδήποτε δεν επεκτείνεται στον καθορισμό της πολιτικής του κράτους.

1.3 ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ 1975

Από το 1975 έως σήμερα έχουν εκλεγεί από τη βουλή στο προεδρικό αξίωμα οι Μιχαήλ Στασινόπουλος, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Κωνσταντίνος Καραμανλής, Χρήστος Σαρτζετάκης, Κωστής Στεφανόπουλος και Κάρολος Παπούλιας.

Στην πρώτη εκλογική διαδικασία ο Μιχαήλ Στασινόπουλος εξελέγη κατά πλειοψηφία από τη βουλή με 206 ψήφους, προσωρινός πρόεδρος της Δημοκρατίας. Στην συνέχεια τον διαδέχθηκε ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, ο οποίος εξελέγη στο αξίωμα υποστηριζόμενος από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, συγκέντρωσε 210 ψήφους, πιθανότατα προερχόμενους από τους βουλευτές της Ν.Δ που είχε 215 έδρες στο κοινοβούλιο σε σύνολο 295 εδρών. Αντίπαλος του ήταν ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος που υποστηρίχτηκε από την Ένωση Κέντρου ενώ το ΠΑΣΟΚ και η Ενωμένη Αριστερά ψήφισαν λευκό. Τον Κωνσταντίνο Τσάτσο διαδέχθηκε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ο οποίος πρώτα παραιτήθηκε από το αξίωμα του πρωθυπουργού. Για την εκλογή του πραγματοποιήθηκαν τρεις ψηφοφορίες. Στην πρώτη συγκέντρωσε 179 ψήφους (175 έδρες είχε η Νέα Δημοκρατία), στη δεύτερη 181 ψήφους και στην τρίτη 183 ψήφους. Το ΠΑΣΟΚ απείχε και από τις τρεις ψηφοφορίες, το ΚΚΕ ψήφισε λευκό ενώ το η Εθνική Παράταξη υπέρ του. Οι βουλευτές της ΕΔΗΚ δεν είχαν ξεκάθαρη καθώς μερικοί ψήφισαν υπέρ και μερικοί κατά.

Η διαδικασία εκλογής του 1985 θεωρείται ως η πιο επεισοδιακή από όλες που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα. Η αιφνιδιαστική απόφαση του ΠΑΣΟΚ να προτείνει τον Χρήστο Σαρτζετάκη ως υποψήφιο πρόεδρο της δημοκρατίας, η επικείμενη αναθεώρηση του συντάγματος με παράλληλη κατάργηση των υπερεξουσιών του προέδρου και η παραίτηση του Καραμανλή από την θέση του προέδρου προκάλεσε πολιτικό σοκ. Παράλληλα ανέκυψαν δυο διαδικαστικά προβλήματα, τα οποία αφορούσαν την ψήφο του προσωρινού προέδρου της δημοκρατίας και προέδρου της βουλής, Ιωάννη Αλευρά, και το χρώμα των ψηφοδελτίων. Συγκεκριμένα στην πρώτη ψηφοφορία συγκεντρώθηκαν 184 ψήφοι υπέρ του Σαρτζετάκη, τον οποίον στήριζαν ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ ενώ βρέθηκαν και δυο λευκά. Δεδομένου ότι η Νέα Δημοκρατία απείχε, τα λευκά προέρχονταν από την κυβερνητική παράταξη. Στην δεύτερη όμως ψηφοφορία δόθηκαν έγχρωμα ψηφοδέλτια γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση της αντιπολίτευσης που διαμαρτυρόταν για ουσιαστική κατάργηση της μυστικής ψηφοφορίας. Ο βουλευτής της Ν.Δ μάλιστα Ελευθέριος Καλογιάννης άρπαξε την κάλπη και την μετέφερε στα γραφεία του κόμματός του. Στη δεύτερη ψηφοφορία τελικώς συγκέντρωσε 181

ψήφους ενώ στην Τρίτη που ακολούθησε 180 ψήφους. Στην Τρίτη όμως ψηφοφορία ανέκυψε νέο πρόβλημα καθώς η αντιπολίτευση αμφισβήτησε το δικαίωμα του προέδρου της βουλής Ιωάννη Αλευρά να συμμετέχει στην όλη διαδικασία καθώς ασκούσε χρέη προσωρινού προέδρου της δημοκρατίας. Καθώς όμως το Σύνταγμα δεν αναφερόταν σε κάποιο ασυμβίβαστο τελικώς η ψήφος του δεν θεωρήθηκε άκυρη και ο Σκαρτζετάκης εξελέγη πρόεδρος της δημοκρατίας.

Τον Σκαρτζετάκη διαδέχθηκε στο προεδρικό αξίωμα για δεύτερη φορά ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ο οποίος κατάφερε να εκλεγεί στην πέμπτη ψηφοφορία αφού είχε ήδη πραγματοποιηθεί διάλυση της βουλής λόγω της αποτυχίας να επιλέξει πρόεδρο της δημοκρατίας σε τρεις ψηφοφορίες, με 153 ψήφους πρόεδρος της δημοκρατίας. Το ΠΑΣΟΚ υποστήριξε τον Ιωάννη Αλευρά ενώ Συνασπισμός τον Κωνσταντίνο Δεσποτόπουλο.

2.1 Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΩΣ ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Ο Πρόεδρος της δημοκρατίας είναι άμεσο, αιρετό, μονοπρόσωπο και καταρχήν μη αυτοτελές κρατικό όργανο. Κατά τη διάταξη του άρθρου 30 παρ.1 εδ .α΄ Σ, “Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ρυθμιστής του πολιτεύματος”. Ο όρος ρυθμιστής είναι αυτός που προσδιορίζει τη συνταγματική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας στο κοινοβουλευτικό σύστημα, εκείνος δηλαδή στον οποίον συγκεντρώνεται ο συνταγματικός ρόλος του προέδρου.

Ότι ο Πρόεδρος της δημοκρατίας είναι ρυθμιστής του πολιτεύματος όπως ορίζει το άρθρο 30 του συντάγματος δεν σημαίνει ασφαλώς ότι ρυθμίζει, δηλαδή ότι προσδιορίζει το πολίτευμα. Το πολίτευμα είναι ρυθμισμένο ήδη στη γενική και πανηγυρική διάταξη του πρώτου άρθρου ως “προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία” και συγκεκριμενοποιείται ειδικότερα στις επί μέρους συνταγματικές διατάξεις που καθορίζουν τα των κρατικών λειτουργιών και τα των κρατικών οργάνων στην αυτοτέλεια τους και στην μεταξύ τους διαπλοκή.

Μια πρώτη λοιπόν προσέγγιση- λεκτική- του όρου ρυθμιστής του πολιτεύματος” με δεδομένο το γεγονός ότι το πολίτευμα είναι προκαθορισμένο στο Σύνταγμα, οδηγεί στη θεώρηση του Προέδρου της Δημοκρατίας ως του κρατικού εκείνου οργάνου, το οποίο σε περίπτωση που αποκτούν οποιεσδήποτε δυσλειτουργίες κατά την εφαρμογή και την εξέλιξη του πολιτεύματος, είναι κατεξοχήν αρμόδιο να παρέμβει ώστε να του προσδώσει πάλι το μέτρο, τον ρυθμό και την λειτουργική ισορροπία που του αρμόζει. “ρυθμίζω” σημαίνει “αποκαθιστώ, φέρω εις ρυθμόν, διευθετώ, διορθώνω”.

Ο όρος “ρυθμιστής του πολιτεύματος” ως χαρακτηρισμός του ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας απαντά για πρώτη φορά ως όρος του θετικού δικαίου στο Σύνταγμα του 1975.

- Ξένα Συντάγματα χρησιμοποιούν ενίοτε παρεμφερείς χαρακτηρισμούς

Έτσι το γαλλικό Σύνταγμα του 1958 διαλαμβάνει στο άρθρο 5 ότι “ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας επαγρυπνεί για την τήρηση του Συντάγματος. Διασφαλίζει, με την διαιτησία του, την κανονική λειτουργία των δημοσίων εξουσιών, καθώς και τη συνέχεια του Κράτους”.

Το ισπανικό Σύνταγμα του 1970 ορίζει, στο άρθρο 56 παρ.1, ότι “ο Βασιλιάς είναι ο αρχηγός του Κράτους, σύμβολο της ενότητας και της διάρκειάς του. Είναι ο διαιτητής και ο ρυθμιστής της ομαλής λειτουργίας των θεσμών.”

Και το πορτογαλικό κόμμα Σύνταγμα του 1976/1982/1989, στο άρθρο 123, καθορίζει: “Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκπροσωπεί την Πορτογαλική Δημοκρατία, εγγυάται την εθνική ανεξαρτησία, την ενότητα του κράτους και την εύρυθμη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών”

Στην ελληνική γραμματεία του Συνταγματικού Δικαίου ο όρος ρυθμιστής του πολιτεύματος ήταν γνωστός πολύ πριν καταγραφεί στο Σύνταγμα του 1975. Ο πρώτος που το χρησιμοποίησε ήταν ο Αλέξανδρος Σβώλος. Αργότερα τον χρησιμοποίησε ο Χρήστος Ζγουρίτσας, ο Γ.Δ. Δασκαλάκης και άλλοι.

Ο όρος πάντως παγιώθηκε, χωρίς πλέον επιφυλάξεις, μετά την καταγραφή του στο άρθρο 30 του Συντάγματος του 1975

2.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ “ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ”

Η λέξη “ρυθμιστής” έχει σημασιολογικό πυρήνα και παραμένει κατά βάση αμετάβλητος και της προσδίδει σταθερό περιεχόμενο. Επιπρόσθετα, έχει σημασιολογική περιφέρεια, που παραλλάσσει και συνδέεται με την άσκηση προεδρικών αρμοδιοτήτων.

A. Σημασιολογικός πυρήνας.

Ο σημασιολογικός πυρήνας του όρου “ρυθμιστής” συνδέεται με την ουσία του κοινοβουλευτικού συστήματος που το διακρίνει από το προεδρικό σύστημα. Ο σημασιολογικός αυτός πυρήνας είναι ιστορικά φορτισμένος και διαμορφωμένος και έχει προσλάβει συγκεκριμένο συνταγματικό περιεχόμενο.

1. “Πρόεδρος της Δημοκρατίας προεδρεύει και δεν κυβερνά”

Ο πρώτος βασικός προσδιορισμός του ρυθμιστικού ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι ο αναφερόμενος στην διακυβέρνηση και συνεπώς και στις σχέσεις του προς την κυβέρνηση. Ρυθμιστής είναι ο Πρόεδρος της δημοκρατίας που προεδρεύει και δεν κυβερνά και διακρίνεται σε αυτό ακριβώς το σημείο από τον αρχηγό του κράτους του προεδρικού συστήματος. Ο κανόνας αυτός, διαμορφωμένος ήδη στο πλαίσιο της βασιλευόμενης Δημοκρατίας (ο βασιλεύς βασιλεύει και δεν κυβερνά) προσδιορίζει τη γενική συνταγματική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας στο σύγχρονο κοινοβουλευτικό σύστημα. Η ορθή απόδοση του περιεχομένου του όρου “ρυθμιστής” απαιτεί εκτός από λεκτική και συστηματική ερμηνεία στο σύνολο των κανόνων δικαίου του κοινοβουλευτικού συστήματος. Η πρώτη και βασικότερη διάσταση του όρου “ρυθμιστής” προσδιορίζεται ανάλογα με την συνάφεια προς το κυβερνητικό έργο. Ο “ρυθμιστής” δεν είναι ο κυβερνήτης Πρόεδρος αλλά εκείνος που παραμένει μακριά από το κυβερνητικό έργο. Η διάταξη του άρθρου 30 παρ.1 εδ.Α “Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ρυθμιστής του πολιτεύματος” συμφωνεί με την διάταξη του άρθρου 82 παρ.1 καθώς και με τη διάταξη του άρθρου 30 παρ.2 που καθιερώνει το ασυμβίβαστο του Προέδρου. Στο σύγχρονο κοινοβουλευτικό σύστημα ο Πρόεδρος προεδρεύει και η Κυβέρνηση κυβερνά.

II. Υπερκομματικός ρόλος

Μια επιπλέον διάσταση του όρου “ρυθμιστής” ανάγεται στην πολιτική ουδετερότητα και την υπερκομματικότητα του Προέδρου. Ρυθμιστής Πρόεδρος είναι ο πολιτικά ουδέτερος πρόεδρος. Ο Πρόεδρος βρίσκεται πέρα και πάνω από τους πολιτικούς ανταγωνισμούς και τις πολιτικές δυνάμεις. Παρά το γεγονός ότι προέρχεται από το πολιτικό πεδίο και κάποιο πολιτικό κόμμα, εντούτοις με την εκλογή του αποβάλλει την κομματική ιδιότητα. Με την έννοια αυτή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει κάποιας μορφής “διαιτητικό ρόλο” παραμένοντας πάντα απόμακρος από το πολιτικό σκηνικό. Την υπερκομματική αυτή θέση προσπαθεί να εξασφαλίσει ο συντακτικός νομοθέτης απαιτώντας υψηλή πλειοψηφία, τα 2/3 του συνόλου, για την εκλογή στις πρώτες ψηφοφορίες, που προϋποθέτει συνεργασία των πολιτικών κομμάτων.

III. Φύλακας της συνταγματικής νομιμότητας

Η τρίτη διάσταση του όρου “ρυθμιστής” συγκεκριμενοποιείται ως προς την έννοια του Συντάγματος. Ο ρυθμιστής πρόεδρος ενεργοποιεί τις συνταγματικές διατάξεις, φυλάττει το Σύνταγμα και τους νόμους. Ο Πρόεδρος κάνει τις απαραίτητες κινήσεις για την ενεργοποίηση, την κίνηση του πολιτεύματος σε ανώτατο επίπεδο. Συμπράττει με δύο βασικά όργανα, τη Βουλή και την Κυβέρνηση.

B. Σημασιολογική περιφέρεια

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ο προσδιορισμός του Προέδρου ως “ρυθμιστής” του πολιτεύματος προσδιορίζει την συνταγματική του θέση. Οι συνταγματικές διατάξεις καθορίζουν λεπτομερώς τις συνταγματικές αρμοδιότητες. Εντούτοις, ο σημασιολογικός πυρήνας του όρου ρυθμιστής δεν συνάδει υποχρεωτικά με την άσκηση συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων, που ανήκουν στην σημασιολογική περιφέρεια του όρου, η οποία και παραλλάσσει. Στη σημασιολογική περιφέρεια του όρου συμπεριλαμβάνονται μερικότερες αρμοδιότητες των οποίων η άσκηση συνδέεται με το προεδρικό αξίωμα. Οι αρμοδιότητες του προέδρου ενδέχεται να διευρύνονται ή και να συρρικνώνονται, ο Πρόεδρος όμως παραμένει πάντοτε “ρυθμιστής” του πολιτεύματος. Η διάταξη του άρθρου 30 παρ. 1 εδ. α Σ περιήχето όπως ακριβώς έχει και στο Σύνταγμα του 1975, κατά το οποίο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατείχε πολύ περισσότερες εξουσίες, που όμως καταργήθηκαν με την αναθεώρηση του 1986. Παρά την σημαντική μεταβολή αρμοδιοτήτων, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παραμένει κατά το Σύνταγμα “ρυθμιστής” του πολιτεύματος.

Όλες οι προεδρικές αρμοδιότητες ασκούνται σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 30 παρ. 1 εδ. α Σ, η οποία τελεί σε σχέση γενικού προς ειδικό με όλες τις συνταγματικές διατάξεις που καθορίζουν τις μερικότερες αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας. Όλες οι προεδρικές αρμοδιότητες ασκούνται στο συνταγματικό κλίμα που θέτει ο κανόνας, “ο Πρόεδρος προεδρεύει και δεν κυβερνά”, η υπερκομματική θέση και ο ρόλος του προέδρου ως προστάτη της συνταγματικής νομιμότητας.

Ωστόσο για να αναληφθούμε με τον πληρέστερο τρόπο τον χαρακτηρισμό του Προέδρου της Δημοκρατίας ως ρυθμιστή του πολιτεύματος απαραίτητη είναι η αναφορά και η ανάλυση των αρμοδιοτήτων του Αρχηγού του Κράτους, όπως αυτές ορίζονται από το Σύνταγμα.

3.1 ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου η έννοια του ρυθμιστή του πολιτεύματος προσδιορίζεται συνήθως μέσω των λεγόμενων “ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων” του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Όπως έχει επαναδιατυπωθεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ο αποτελεί σύμφωνα με το Σύνταγμα τον ρυθμιστή του πολιτεύματος. Ωστόσο, οι αρμοδιότητες του Προέδρου Όπως ορίστηκαν με την αναθεώρηση του 1986, και επαναβεβαιώθηκαν με την αναθεώρηση του 2001, είναι περιορισμένες σε σχέση με τις αρμοδιότητες του πρωθυπουργού και των υπουργών.

Οι αρμοδιότητες αυτές οριοθετούνται ρητά από το άρθρο 50 του Συντάγματος κατά το οποίο “ ο πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν έχει άλλες αρμοδιότητες παρά μόνο όσες του απονέμουν ρητά το Σύνταγμα και οι νόμοι που είναι σύμφωνοι με αυτό”. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το άρθρο 35 “καμία πράξη του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν ισχύει ούτε εκτελείται χωρίς την προσυπογραφή του αρμόδιου υπουργού”, εκτός από τις εξαιρέσεις που αναφέρονται περιοριστικά στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου και οι οποίες είναι:

- Ο διορισμός πρωθυπουργού
- Η ανάθεση διερευνητικής εντολής για σχηματισμό κυβέρνησης
- Η διάλυση της Βουλής αν δεν την προσυπογράψει κατά περίπτωση- όπως προβλέπεται από τις διατάξεις του Συντάγματος – ο πρωθυπουργός ή το Υπουργικό Συμβούλιο
- Η αναπομπή νομοσχεδίου ή πρότασης νόμου που έχει ψηφιστεί από τη Βουλή
- Ο διορισμός του προσωπικού των υπηρεσιών της Προεδρίας της Δημοκρατίας.

Σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρα 30 και 50) ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει τις εξής αρμοδιότητες:

- **Διεθνής παραστάτης, υπογραφή διεθνών συνθηκών:** Εκπροσωπεί διεθνώς το κράτος, κηρύσσει πόλεμο, συνομολογεί συνθήκες ειρήνης, συμμαχίας, οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις και τις ανακοινώνει στη Βουλή, με τις αναγκαίες διασαφήσεις, όταν το συμφέρον και η ασφάλεια του κράτους το επιτρέπουν. Η αρμοδιότητα αυτή είναι τυπική και ασκείται ουσιαστικά από την κυβέρνηση. Χορηγεί τα διαπιστευτήρια γράμματα στους διπλωματικούς αντιπροσώπους της χώρας στα ξένα κράτη και δέχεται τα διαπιστευτήρια γράμματα των ξένων διπλωματικών αντιπροσώπων.
- **Διορισμός πρωθυπουργού και κυβέρνησης:** Διορίζει τον πρωθυπουργό και, με πρόταση του και με πρότασή του, διορίζει και παύει τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης και τους υφυπουργούς. Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών.
- **Ανάθεση διερευνητικής εντολής:** Αν δεν διαπιστωθεί η δυνατότητα αυτοδύναμης κυβέρνησης, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει διερευνητική εντολή αρχικά στον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει τη σχετική πλειοψηφία και εάν δεν διαπιστωθεί δυνατότητα σχηματισμού κυβέρνησης στη συνέχεια δίνει την εντολή αυτή διαδοχικά στον αρχηγό του δεύτερου και του τρίτου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος. Κάθε διερευνητική εντολή ισχύει για τρεις ημέρες. Αν οι διερευνητικές εντολές δεν τελεσφορήσουν, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας καλεί τους αρχηγούς των κομμάτων και, αν επιβεβαιωθεί η αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής, επιδιώκει τον σχηματισμό κυβέρνησης από όλα τα κόμματα της Βουλής για τη διενέργεια εκλογών και σε περίπτωση αποτυχίας αναθέτει στον Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Άρειου Πάγου ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου το σχηματισμό κυβέρνησης, όσο το δυνατόν ευρύτερης αποδοχής, για να διενεργήσει εκλογές και διαλύει τη Βουλή. Η πρόταση για την ανάθεση εντολής γίνεται μέσα σε τρεις μέρες από την ημέρα που ο πρόεδρος της Βουλής ή ο αναπληρωτής του ανακοινώνει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας τη δύναμη των κομμάτων στη ανάθεση εντολής.
- **Παύση της κυβέρνησης:** Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας απαλλάσσει από τα καθήκοντα της την κυβέρνηση, αν αυτή παραιτηθεί, καθώς και αν η Βουλή αποσύρει την εμπιστοσύνη της. Αν ο Πρωθυπουργός παραιτηθεί, εκλείπει ή αδυνατεί για λόγους υγείας να ασκήσει τα καθήκοντα του, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει πρωθυπουργό αυτόν που προτείνει η κοινοβουλευτική

ομάδα του κόμματος στο οποίο ανήκει ο απερχόμενος Πρωθυπουργός, εφόσον αυτό διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών.

- **Σύγκληση της Βουλής, αναστολή εργασιών:** συγκαλεί τη Βουλή τακτικά μία φορά κάθε χρόνο και εκτάκτως κάθε φορά που το κρίνει εύλογο. Κηρύσσει αυτοπροσώπως ή δια του πρωθυπουργού την έναρξη ή την λήξη της βουλευτικής περιόδου. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μια φορά μόνο μπορεί να αναστείλει τις εργασίες της βουλευτικής συνόδου, είτε αναβάλλοντας την έναρξη είτε διακόπτοντας την εξακολούθησή τους. Η αναστολή των εργασιών δεν επιτρέπεται να διαρκέσει περισσότερο από τριάντα ημέρες ούτε να επαναληφθεί κατά την ίδια βουλευτική σύνοδο χωρίς τη συγκατάθεση της Βουλής.
- **Διάλυση της Βουλής:** Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να διαλύσει τη Βουλή: α) αν δεν τελεσφορήσουν οι διερευνητικές εντολές και επιβεβαιωθεί η αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής β) εάν έχουν παραιτηθεί ή και καταψηφιστεί από αυτή δυο κυβερνήσεις και η σύνθεση της δεν εξασφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα και γ) για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας, κατόπιν πρότασης της κυβέρνησης που έχει την εμπιστοσύνη της διαλυόμενης Βουλής.
- **Έκδοση και δημοσίευση νόμων και διαταγμάτων:** Εκδίδει και δημοσιεύει τους νόμους που έχουν ψηφιστεί από τη Βουλή μέσα σε ένα μήνα από τη ψήφισή τους. Μέσα στην προθεσμία που προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να αναπέμψει στη Βουλή νομοσχέδιο που έχει ψηφιστεί από αυτή, εκθέτοντας και τους λόγους αναπομπής. Πρόταση νόμου ή νομοσχέδιο που έχει αναπεμφθεί από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στη Βουλή εισάγεται στην Ολομέλειά της και αν, επιψηφιστεί και πάλι με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας το εκδίδει και το δημοσιεύει υποχρεωτικά μέσα σε δέκα μέρες από την επιψήφισή του. Επίσης εκδίδει τα διατάγματα που είναι απαραίτητα για την εκτέλεση των νόμων και δεν μπορεί ποτέ να αναστείλει την εφαρμογή τους, ούτε να εξαιρέσει κανέναν από την εκτέλεση τους σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης ο αρχηγός του κράτους μπορεί, ύστερα από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου, να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου.
- **Πράξεις νομοθετικού περιεχομένου:** Σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί ύστερα από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου. Οι πράξεις αυτές υποβάλλονται στη βουλή για κύρωση.
- **Προκήρυξη δημοψηφίσματος:** Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας προκηρύσσει με διάταγμα δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά ζητήματα, ύστερα από

απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών ,που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου.

- **Διαγγέλματα:** Σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να απευθύνει προς το λαό διαγγέλματα, έπειτα από σύμφωνη γνώμη του πρωθυπουργού.
- **Αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων:** Ο αρχηγός του κράτους είναι συμβολικός αρχηγός των ενόπλων Δυνάμεων, που τη διοίκησή τους ασκεί η κυβέρνηση.
- **Χάρη και αμνηστία:** Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει το δικαίωμα ύστερα από πρόταση του υπουργού δικαιοσύνης και γνώμη συμβουλίου που συγκροτείται κατά πλειοψηφία από δικαστές, να χαρίζει, να μετατρέπει ή να μετριάξει τις ποινές που επιβάλλουν τα δικαστήρια καθώς και να αίρει τις κάθε είδους νόμιμες συνέπειες ποινών που έχουν επιβληθεί.
- **Κατάσταση πολιορκίας:** Κηρύσσει τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας εφόσον η Βουλή απουσιάζει ή υφίσταται αντικειμενική αδυναμία έγκαιρης σύγκλησής της, έπειτα από πρόταση Υπουργικού Συμβουλίου.
- **Άλλες αρμοδιότητες:** Διορίζει ,και παύει σύμφωνα με τον νόμο, τους δημοσίους υπαλλήλους, εκτός από τις εξαιρέσεις που ορίζει ο νόμος. Απονέμει τα προβλεπόμενα παράσημα σύμφωνα πάντα με τις διατάξεις του σχετικού νόμου.

3.2 ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΟ

I. Το τεκμήριο αρμοδιότητας.

Σύμφωνα με το άρθρο 50 του Συντάγματος “ Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν έχει άλλες αρμοδιότητες παρά μόνο όσες του απονέμουν ρητά το Σύνταγμα και οι νόμοι που είναι σύμφωνοι με αυτό”. Στη συγκεκριμένη διάταξη καθιερώνεται το λεγόμενο “τεκμήριο αρμοδιότητας” το οποίο δεν εμφανίζεται να είναι υπέρ του προέδρου της δημοκρατίας καθώς οριοθετεί τις κινήσεις του. Άμεση συνέπεια είναι να μην αναγνωρίζονται στον Πρόεδρο άλλες αρμοδιότητες εκτός από τις ρητά αναφερόμενες

II. Το ασυμβίβαστο του Προέδρου

Κατά το άρθρο 30 παρ.2 του Συντάγματος “ το αξίωμα του προέδρου είναι ασυμβίβαστο με οποιοδήποτε άλλο αξίωμα, θέση ή έργο.”. ο απόλυτος αυτός χαρακτήρας του συντακτικού νομοθέτη βαίνει παράλληλα με τη θέση του Προέδρου ως “ρυθμιστή” του πολιτεύματος. Ο Πρόεδρος της δημοκρατίας οφείλει να απασχολείται μονάχα με διεκπεραίωση του “προεδρικού του έργου”, την υλοποίηση των προεδρικών του καθηκόντων.

4.1 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΟ “ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ” ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Ο Ανδρέας Παπανδρέου παρατηρούσε: “..... ο Πρόεδρος πρέπει να είναι ρυθμιστής, όπως λέγει και στη νέα του διατύπωση και το άρθρο 30. Ορθώς δε απηλείφθει η λέξη εγγυητής. Αλλά είναι πράγματι ρυθμιστής; Και τι σημαίνει ρυθμιστής; Εδώ πρέπει να κάνω μια διάκριση ανάμεσα στην ρύθμιση που έχει έναν αυτοματισμό, είναι γνωστή η διαδικασία, στηρίζεται σε κανόνες θεσμικά και στη χρήση εξουσίας κατά δημιουργικό πολιτικό τρόπο, αυθαίρετο έστω με την καλή της λέξεως έννοια , μη προβλεπόμενο από τους κανόνες που καθορίζουν την διαδικασία”. Και συνέχιζε “ Φοβούμεθα ότι ο Πρόεδρος, όπως καθιερώνεται στο σχέδιο Συντάγματος, πέφτει στη δεύτερη κατηγορία, δηλαδή μπορεί πράγματι να παίξει δημιουργικό πολιτικό ρόλο και όταν λέγω δημιουργικό εννοώ ότι δύναται κατά την κρίση του να επιλύσει θέματα αποφασιστικής σημασίας, τα οποία δεν προκαθορίζονται από τις διαδικασίες που προβλέπει το Σύνταγμα. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε ισχυρό πρόεδρο , όχι απλώς ρυθμιστή. Η λέξη εγγυητής μπορεί να έφυγε, η ουσία της όμως παραμένει στο Σύνταγμα”.

Ο Γ.Α. Μαγκάκης θεωρώντας ορθότερο τον όρο “ρυθμιστής” του πολιτεύματος, ως κλασική διατύπωση, γνωστή εις την πολιτική και νομική ζωήν της χώρας μας” παρατηρούσε “ρυθμιστήν σημαίνει εκείνον, ο οποίος έχει την δυνατότητα να θέτει εις κίνησην μηχανισμούς προβλεπόμενους από το Σύνταγμα και το Πολίτευμα και την πολιτικήν εν γένει οργάνωση της ζωής, δια να εξευρίσκεται εκάστοτε η λύση ενός πολιτικού θέματος το οποίο έχει ανακύψει. Αντιθέτως ο όρος εγγυητής είναι ένας χαρακτηρισμός που ενέχει χρωματισμόν προς την κατεύθυνση της Προεδρικής Δημοκρατίας. “Εγγυητής” σημαίνει εκείνον, ο οποίος έχει και εξουσίες. Εγγυάται την αρμονική λειτουργία, έχει δηλαδή έργον αυτοτελές, όχι απλώς να κινήσει μηχανισμούς, αλλά έχει ένα έργο που σημαίνει, σε τελευταία ανάλυση ενάσκηση εξουσιών...”.

Τέλος, ο Αριστόβουλος Μάνεσης περιγράφει την έννοια του “ρυθμιστή του πολιτεύματος” ως εξής: “με την ρητή αυτή διάταξη του άρθρου 30 του Συντάγματος απονέμεται στον Πρόεδρο της δημοκρατίας μια γενική αρμοδιότητα να διαμεσολαβεί μεταξύ Κυβέρνησης-Βουλής και Λαού-ιδίως όταν αυτές διαταράσσονται- με στόχο τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος. Εφόσον δε, στην εποχή μας οι σχέσεις μεταξύ των κρατικών οργάνων διαπλέκονται μέσω των πολιτικών κομμάτων, ο ρυθμιστικός ρόλος του Προέδρου της δημοκρατίας αποσκοπεί ειδικότερα στην εναρμόνιση των σχέσεων μεταξύ πλειοψηφίας (κυβέρνησης) και μειοψηφίας (αντιπολίτευσης), όταν το κομματικό σύστημα δεν κατορθώνει να αυτορρυθμιστεί. Αυτή η γενική ρυθμιστική αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας , δημοκρατικά νομιμοποιημένη

ασκείται ατύπως και ποικιλοτρόπως υπό την προϋπόθεση ότι δεν αντιβαίνει στις άλλες διατάξεις του Συντάγματος.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ασφαλώς δεν είναι μόνο το σύνολο των αρμοδιοτήτων του, αλλά πολλά παραπάνω. Χαρακτηρίζεται ως ο αρχηγός του κράτους, ως σύμβολο ενότητας και διάρκειάς του. Σύμφωνα με το Σύνταγμα είναι ο “ρυθμιστής του πολιτεύματος”, όρος ο οποίος προσδιορίζει την συνταγματική του θέση. Ο ίδιος επαγρυπνεί για την τήρηση του Συντάγματος . Διασφαλίζει με την διαιτησία του την ομαλή λειτουργία των κρατικών εξουσιών, και τη συνέχεια του κράτους. Επιδιώκει την εύρυθμη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Το σύνολο των αρμοδιοτήτων του που καθορίζονται στο Σύνταγμα πλαισιώνουν όλο το φάσμα της πολιτικής σκηνής. Συνεπώς ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μέσω των ουσιαστικών αρμοδιοτήτων των οποίων είναι φορέας παρεμβαίνει ενεργά στην πολιτική ζωή του τόπου και συμβάλλει στην ομαλή λειτουργία του κράτους. Ο Πρόεδρος της δημοκρατίας σε τελική ανάλυση “ρυθμίζει” δηλαδή, αποκαθιστά, διευθετεί, διορθώνει τυχόν παραστρατήματα που τεκταίνονται στο πολιτικό παρασκήνιο του τόπου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παραπάνω εργασία εξετάστηκε το θέμα της συνταγματικής θέσης του Προέδρου της Δημοκρατίας. Αρχικά, έγινε αναφορά στους προκατόχους της εξουσίας και στην συνέχεια απαριθμήθηκαν και αναλύθηκαν εκτενώς οι προκαθορισμένες από το Σύνταγμα αρμοδιότητες του αρχηγού του κράτους. Έπειτα έγινε λεπτομερής ανάλυση του άρθρου 30 του Συντάγματος το οποίο χαρακτηρίζει τον Πρόεδρο της δημοκρατίας ως “ρυθμιστή του πολιτεύματος”. Ο χαρακτηρισμός αυτός αποτελεί και την ουσία της εργασίας, δηλαδή την συνταγματική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας. Τέλος, παρατέθηκαν διάφορες απόψεις σχετικά με το θέμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δημητρόπουλος Α. , Οργάνωση και λειτουργία του Κράτους , Σάκκουλας 2009 Αθήνα, σελ.415-426
- Μάνεσης Α. , -Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986, Θεσσαλονίκη 1989
- Συνταγματική θεωρία και πράξη σελ.597
- Ζηλεμένος Κ. , Ο ρυθμιστής του ελληνικού πολιτεύματος , 1991
- Σύνταγμα της Ελλάδας : Άρθρα 30-50
- Βικιπαίδεια